

شماره:

تاریخ:

پیوست:

نظام‌نامه کاربرد هوش مصنوعی در کارشناسی رسمی دادگستری

مقدمه

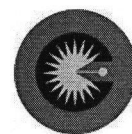
تحولات شتابان فناوری اطلاعات و گسترش روزافزون کاربردهای هوش مصنوعی در جامعه و زندگی بشر، نظام کارشناسی رسمی دادگستری را با فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی مواجه ساخته است. از یک‌سو، سامانه‌های هوشمند؛ توان ارتقای سرعت، دقت، بی‌طرفی و کیفیت تحلیل‌های کارشناسی را به‌طور چشمگیری فراهم می‌کنند و از سوی دیگر، پیچیدگی‌های فنی و اخلاقی این فناوری‌ها، ضرورت تنظیم مقررات شفاف و دقیق را بیش از پیش آشکار می‌سازد.

این نظام‌نامه با هدف ایجاد چارچوبی جامع، منسجم و قابل‌استناد برای استفاده مسئولان، ایمن و اخلاق‌مند از هوش مصنوعی در فرآیند کارشناسی رسمی مبتنی بر سند تحول و تعالی قضایی، آیین‌نامه استفاده از فناوری‌های نوین تدوین شده است.

این نظام‌نامه بر اصل بنیادین **دستیار بودن هوش مصنوعی و نقش‌محوری کارشناس انسانی** تأکید دارد؛ به‌گونه‌ای که هوش مصنوعی ابزار بعنوان دستیار کارشناس و پشتیبان تصمیم‌گیری، تحلیل و مستندسازی باشد، نه جایگزین نظر کارشناسی. همچنین، شفافیت الگوریتمی، توضیح‌پذیری نتایج، امنیت و محرمانگی داده‌ها، انطباق با قوانین، و جلوگیری از سوگیری، به‌عنوان اصول راهبردی در سراسر ساختار نظام‌نامه لحاظ شده‌اند. چارچوب نظام‌نامه بر پنج محور کلیدی استوار است:

- ۱) تعاریف و مفاهیم هوش مصنوعی برای آشنایی با هوش مصنوعی در کارشناسی؛
- ۲) اهداف استفاده از هوش مصنوعی با تمرکز بر ارتقای دقت، کیفیت و عدالت کارشناسی؛
- ۳) اصول راهبردی هوش مصنوعی برای تضمین صحت، امنیت و اعتبار استفاده از سامانه‌های هوشمند؛
- ۴) الزامات فنی هوش مصنوعی جهت اجرای صحیح و رعایت مستمر معیارها و ملاحظات استفاده از سامانه‌های هوشمند؛

- ۵) صلاحیت و آموزش هوش مصنوعی برای تضمین نقش و آگاهی کارشناس در استفاده از سامانه‌های هوشمند

شماره:

تاریخ:

پیوست:

فصل اول - تعاریف و مفاهیم هوش مصنوعی

ماده (۱) تعریف هوش مصنوعی و سامانه‌های هوشمند

هوش مصنوعی عبارت است از مجموعه‌ای از روش‌ها، مدل‌ها و سامانه‌های نرم‌افزاری یا سخت‌افزاری که با پردازش داده‌ها، توانایی تحلیل، طبقه‌بندی، پیش‌بینی، تشخیص الگو، یا تولید محتوا را داشته و قادرند در انجام بخشی از فرآیندهای کارشناسی نقش دستیار را ایفا کنند.

سامانه‌های هوش مصنوعی کارشناسی، سامانه‌هایی هستند که در چارچوب کارشناسی رسمی دادگستری و منطبق بر دستورالعمل‌های شورای عالی و نهادهای ذیصلاح و نه محدود به آن‌ها، برای تحلیل اطلاعات، ارزیابی شواهد، شناسایی الگوها، یا پشتیبانی در تصمیم‌سازی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

ماده (۲) هوش مصنوعی بعنوان دستیار کارشناس

نقش هوش مصنوعی در فرآیند کارشناسی که صرفاً ابزاری کمکی برای تحلیل، پردازش و ارائه پیشنهاد است و به هیچ عنوان جایگزین تشخیص، تحلیل، اظهارنظر یا تصمیم‌گیری کارشناس نمی‌شود.

ماده (۳) داده‌های آموزشی

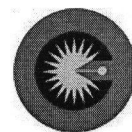
یکی از مهمترین اجزای سامانه‌های هوش مصنوعی بوده و به مجموعه داده‌ها با ساختار و الگوی مشخص که برای آموزش مدل‌های هوش مصنوعی استفاده می‌شوند، اطلاق می‌گردند.

ماده (۴) داده‌های عملیاتی

داده‌هایی که در اجرای فرآیند کارشناسی توسط سامانه هوش مصنوعی مورد استفاده قرار می‌گیرند (مثل مدارک، گزارش‌ها، تصاویر، ویدئوها، و داده‌های فنی پرونده). این داده‌ها باید در محیط‌های امن و اختصاصی پردازش شوند.

ماده (۵) رعایت موازین و ضوابط حرفه‌ای کارشناسی

به کارشناسان رسمی دادگستری توصیه و موکد می‌شود تا شیوه و نحوه استفاده از هوش مصنوعی را در فرآیند بررسی، تحلیل، داده‌ها و برآوردها و ارائه‌ی نظریه کارشناسی (تهیه پیش‌نویس، داده‌ها و اطلاعات پشتیبان مندرج در پیوست‌های گزارش) و همچنین اقدامات و ملاحظات رعایت شده در اطمینان از صحت و اعتبار نتایج هوش مصنوعی را بصورت شفاف و با ارائه‌ی مستندات مربوط ترجیحاً بصورت مدارک پیوست نظریه کارشناسی اعلام نماید.

شماره:

تاریخ:

پیوست:

ماده ۶) رعایت موازین اخلاق هوش مصنوعی

چارچوب و معیارهایی که از هرگونه عدم شفافیت، انحراف یا خطا در داده‌ها یا الگوریتم‌ها که منجر به تولید نتایج ناعادلانه یا تبعیض‌آمیز علیه افراد یا گروه‌ها جلوگیری می‌نماید.

ماده ۷) کمیته نظارت هوش مصنوعی

این کمیته در شورای عالی و با انتخاب و ابلاغ رییس شورای عالی تشکیل می‌گردد و مسئول نظارت بر به‌کارگیری هوش مصنوعی در فرآیندهای کارشناسی و همچنین بررسی، ارزیابی و تایید داده‌های آموزشی، الگوریتم‌ها و مدل‌های مورد استفاده است. ریاست این کمیته برعهده ریاست شورای عالی و یا نماینده معرفی شده توسط ایشان می‌باشد. این کارگروه، وظیفه نظارت، بررسی، تدوین و ابلاغ دستورالعمل‌ها و شیوه‌نامه‌های این حوزه را برعهده دارد.

ماده ۸) کمیسیون علمی و تخصصی اعطا صلاحیت هوش مصنوعی

مرجعی است که مسئولیت تعریف و شرح صلاحیت هوش مصنوعی در رشته‌های کارشناسی رسمی دادگستری، ضوابط و شرایط اعطای صلاحیت، تدوین دوره(های) آموزشی و بررسی و اعلام نظر در مورد شرایط متقاضیان جهت اخذ صلاحیت را برعهده دارد.

فصل دوم – اهداف استفاده از هوش مصنوعی

ماده ۹) ارتقای دقت و کیفیت کارشناسی

به‌کارگیری هوش مصنوعی موجب افزایش دقت تحلیل داده‌ها، کاهش خطای انسانی و دستیابی به نتایج قابل اتکاتر می‌شود.

ماده ۱۰) افزایش سرعت و کارایی در بررسی‌ها و ارزیابی‌ها

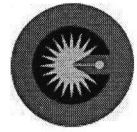
هوش مصنوعی می‌تواند بخش‌های زمان‌بر مانند پردازش حجم زیاد داده‌ها، بررسی مستندات، یا تحلیل فنی پیچیده را تسریع کند و موجب کاهش زمان کارشناسی شود.

ماده ۱۱) ارتقای شفافیت و قابلیت ممیزی

بکارگیری سامانه‌های هوش مصنوعی به‌همراه رعایت الزامات نظام‌نامه؛ ضمن فراهم نمودن امکان ثبت کامل فرآیند پردازش، به شفاف شدن مراحل کارشناسی کمک کرده و امکان ممیزی، بازبینی و گزارش‌دهی را آسان‌تر می‌کنند.

ماده ۱۲) استانداردسازی رویه‌ها و تحلیل‌های کارشناسی

کاربردهوش مصنوعی موجب کاهش اختلاف‌نظرهای ناهمگون و نزدیک شدن کارشناسی‌ها به چارچوب‌های علمی و یکپارچه و مستدل در راستای رفع اختلاف فاحش در نظریه‌های کارشناسی می‌شود.

شماره:

تاریخ:

پیوست:

ماده ۱۳) افزایش عدالت در فرآیند کارشناسی

تحلیل داده محور و جلوگیری از سوگیری باعث ارتقای بی طرفی و عدالت در نظر کارشناسی می گردد.

ماده ۱۴) پشتیبانی از تصمیم سازی کارشناس انسانی

هوش مصنوعی ابزار کمکی و دستیار برای تحلیل، شبیه سازی، پیش بینی و پیشنهاد به کارشناس برای رسیدن به جمع بندی و کمک به کشف حقیقت برای دادگاه می باشد.

فصل سوم – اصول راهبردی در هوش مصنوعی

ماده ۱۵) اصل مسئولیت کارشناس

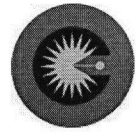
- هوش مصنوعی دستیار کارشناس است و هرگز نمی تواند جایگزین تحلیل، تشخیص یا اظهار نظر کارشناسی شود.
- مسئولیت نهایی صحت تحلیل و نتیجه، همواره با کارشناس انسانی است.

ماده ۱۶) اصل شفافیت و توضیح پذیری

- سامانه های هوش مصنوعی باید ضمن رعایت اخلاق هوش مصنوعی؛ قابلیت ارائه توضیح روشن درباره منطق تصمیم گیری، فرآیند تحلیل و مبنای نتیجه را داشته باشند.
- کارشناس در استفاده از هوش مصنوعی و سامانه های هوشمند؛ ضمن رعایت اخلاق کارشناس؛ بایستی بوضوح موارد و نحوه استفاده از هوش مصنوعی و همچنین اقدامات انجام داده به منظور اطمینان از صحت نتایج و فرآیندها را در نظریه کارشناسی درج نماید.

ماده ۱۷) اصل امنیت، محرمانگی و مدیریت داده

- داده های آموزشی و عملیاتی مورد استفاده در کارشناسی باید ضمن رعایت حریم خصوصی، امن، محرمانه، اختصاصی و با منبع معتبر باشند.
- استفاده از داده های عمومی، غیر قابل اتکا یا داده های فاقد منبع، مجاز نیست.
- ذخیره سازی و پردازش داده های آموزشی و عملیاتی باید صرفاً در بسترهای داخلی و حتی الامکان مورد تایید کارگروه نظارت؛ انجام شود.
- داده های مدل هوشمند بایستی مستند، نسخه بندی شده و قابل ردیابی باشد.

شماره:

تاریخ:

پیوست:

ماده ۱۸) اصل بیطرفی و جلوگیری از سوگیری

- سامانه‌های هوش مصنوعی در چارچوب رعایت اخلاق هوش مصنوعی؛ بایستی فاقد سوگیری باشند و خروجی‌ها نباید منجر به تبعیض، تفسیر نادرست یا تحلیل جهت‌دار شوند.

ماده ۱۹) اصل صحت‌سنجی، اعتبارسنجی و قابل‌ممیزی بودن

- استفاده از سامانه هوش مصنوعی در کارشناسی؛ که توسط کارگروه مربوطه در شورای عالی ارزیابی، اعتبارسنجی و تأیید قرار گرفته باشد، بدیهی است که استفاده از سامانه هوش مصنوعی تأیید شده؛ جایگزین مسئولیت اخلاقی و حرفه‌ای کارشناس نمی‌باشد.
- استفاده از سامانه‌های نامعتبر و فاقد تاییدیه کارگروه نظارت هوش مصنوعی شورای عالی تأیید نمی‌گردد و مسئولیت رعایت چارچوب نظام‌نامه هوش مصنوعی و دستورالعمل‌های ابلاغی شورای عالی در این زمینه برعهده کارشناس می‌باشد.

ماده ۲۰) اصل انطباق قانونی و رعایت استانداردها

- هرگونه استفاده از هوش مصنوعی و سامانه‌های هوشمند در کارشناسی می‌بایست منطبق با نظام‌نامه هوش مصنوعی و دستورالعمل‌های ابلاغی شورای عالی و قوانین بالادستی در کشور می‌باشد.
- در مواردی که نظام نامه سکوت نموده است، رعایت قوانین و الزامات داخلی و ملی الزامی است.

ماده ۲۱) اصل مدیریت ریسک و طبقه‌بندی کاربردها

- کاربردهای هوش مصنوعی براساس سطح ریسک به سه دسته (ریسک بالا، ریسک متوسط و ریسک پایین) دسته‌بندی می‌شوند:
- در موارد پرریسک مانند اصالت خط و امضاء و اسناد، موضوعات مرتبط با امنیت داده‌ها، ارزش‌گذاری‌های کلان و میان‌رشته‌ای، نظارت مستقیم و فعال کارشناس ضروری است.
- استفاده از سامانه‌های هوش مصنوعی و خروجی آن بدون ارزیابی ریسک مجاز نمی‌باشد.

فصل ۴) الزامات فنی هوش مصنوعی

ماده ۲۲) الزامات زیرساختی

- سامانه‌های هوش مصنوعی مرتبط با کارشناسی باید در مراکز داده داخلی امن و حتی‌الامکان مورد تأیید کمیته نظارت شورای عالی مستقر شوند.
- ثبت و نگهداری تاریخچه نسخه‌های داده‌ها و سامانه‌های هوشمند، تغییرات مدل و سوابق پردازش و داده‌ها ضروری است.

شماره:

تاریخ:

پیوست:

ماده ۲۳) الزامات پایش، ارزیابی و به‌روزرسانی

- سامانه هوش مصنوعی موضوع نظام‌نامه بایستی به‌طور مستمر پایش شود و انحرافات عملکردی اصلاح گردد.
- مدل‌ها باید بر اساس داده‌های جدید، شرایط پرونده و اصلاح و تغییرات مقررات به‌روزرسانی شوند.
- به‌روزرسانی مدل باید ثبت، نسخه‌بندی و قابل بررسی توسط کمیته نظارت و مراجع قضایی باشد.

اصل پنجم - صلاحیت هوش مصنوعی و آموزش

ماده ۲۴) از آنجا که هوش مصنوعی صرفاً دستیار و معین کارشناس محسوب می‌شود تشخیص و ضرورت اختصاص و اعطای صلاحیت استفاده از هوش مصنوعی به رشته‌های کارشناسی، صرفاً با نظر و تایید کمیسیون علمی و تخصصی مربوطه در شورای عالی صورت می‌گیرد. کارشناسان موظفند به منظور اخذ صلاحیت هوش مصنوعی، دوره‌های پایه و تخصصی و بازآموزی مصوب کمیسیون علمی و تخصصی را بگذرانند.

این نظام‌نامه در ۵ فصل و ۲۴ ماده به پیشنهاد کمیسیون تهیه و تدوین نظام‌نامه‌های شورای عالی در جلسه مورخ ۱۴۰۵/۰۲/۳۰ شورای عالی مطرح و با اکثریت آراء به تصویب رسید.